

Г. А. Луканська

старший викладач кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»
м. Кременчук, Полтавська область, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТІ

Анотація. У статті аналізується специфіка та особливості впровадження принципів інклюзії в освіті. Визначено поняття соціальної інклюзії, окреслено основні її перепони та принципи. Досліджено поняття інклюзивної освіти та проаналізовано ключові критерії її важливих складових. Розглянуто індекс інклюзії як інструмент визначення ефективності та доцільності розмежовування оцінки показників успішності на макро-, мезо- та мікрорівні. Враховуючи позитивний досвід впровадження практик інклюзивної освіти в Україні та світі, рекомендовано кроки, що уможливають її подальше вдосконалення.

Ключові слова: інвалідність, соціальна інклюзія, перепони, принципи інклюзивного суспільства, інклюзивна освіта, критерії інклюзивної освіти, індекс інклюзії.

Незважаючи на значні зрушення у сучасному суспільстві стосовно відсутності дискримінації за різними показниками та поваги до різноманітності, проблема розуміння інвалідності та її відображення на здатності людей бути активними учасниками соціального, економічного, політичного та культурного життя залишається гострою. Все ще суттєвими є фізичні, соціальні та нормативно-правові бар'єри, що перешкоджають доступу до освіти, охорони здоров'я, працевлаштування, дозвілля тощо. Особливо вразливими в даному випадку можуть бути молоді люди з інвалідністю (за підрахунками ООН – 180–200 мільйонів), вік яких від 10 до 24 років [8]. Вони постійно зіштовхуються з дискримінацією, стигматизацією, упередженнями, неспроможністю соціальних та державних інституцій враховувати людей з особливими потребами при розробці державної політики та програм.

Спеціалісти міжнародної благодійної організації СВМ визначають інвалідність як відношення між проблемами зі здоров'ям людини та її оточенням: *impairment + barrier = disability*. Відповідно, якщо створюється сприятливе інклюзивне середовище, то інвалідність сама по собі виключає неспроможність та відокремленість: *impairment + accessible environment = inclusion* [8]. Тож, питання соціальної інклюзії – процесу, спрямованого на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя [1] – особливо гостро постає в даній ситуації. Вона охоплює широкий спектр стратегій та ресурсів, що мають на меті допомогти саме тим групам населення, що перебувають у несприятливому становищі, зокрема, особам з інвалідністю.

Основними перепонами для включення осіб з інвалідністю в активне різностороннє життя суспільства є: негативне ставлення – стереотипи та штампи стосовно поведінки в присутності людей з особливими потребами, сформовані судження та сприятливі чи несприятливі реакції на різні аспекти інвалідності, дискримінація тощо; стигматизація – гостре соціальне несхвалення осіб, які мають певні фізичні, психічні, інтелектуальні або сенсорні порушення, які суттєво віддаляють їх від загальноприйнятих культурних норм суспільства; доступність – важлива передумова для самостійного життя людей з інвалідністю, можливість повною мірою і рівноправно брати участь у житті суспільства та користуватися на рівних засадах своїми правами на доступ до фізичного середовища, транспорту, інформації, зв'язку, освіти та інших послуг; невидимість – ігнорування та спроби не помічати осіб з інвалідністю, що є наслідком не лише суспільних упереджень, а й невдалої соціальної політики, коли шляхом призначення законних опікунів заперечується залучення людей з обмеженими можливостями до процесу прийняття рішень в їх власних інтересах; недостатня інформованість – неспроможність надати правдиву та достовірну інформацію стосовно людей з інвалідністю, що призводить до подальшого ігнорування та нерозуміння їх істинних проблем та потреб [8].

Аби уможливити створення ефективного інклюзивного суспільства, необхідно дотримуватися основних принципів: 1) спільна робота та активне залучення осіб з інвалідністю до процесу дослідження,

пошуку шляхів вирішення проблем, визначення нових ініціатив тощо; 2) визнання різноманітності та багатогранності осіб з інвалідністю, незважаючи на вік стать, національну приналежність тощо; 3) сприйняття моніторингу та оцінки ситуації як важливої передумови для створення перспективних ініціатив; 4) проведення більш глибокого та різностороннього дослідження проблематики для її подальшого оприлюднення та загального включення до процесу вирішення [8].

Інклюзивна освіта є одним чи не з найважливіших аспектів на шляху до створення суспільства з рівними правами та можливостями, необмеженим доступом та включенням у суспільне життя.

За визначенням Комітету ООН з прав людей з інвалідністю (2016), під інклюзивною освітою розуміють: 1) фундаментальне право на освіту; 2) принцип, що цінує добробут здобувачів, гідність, самостійність та внесок у суспільство; 3) постійний процес усунення перешкод на шляху до освіти та сприяння реформам у сфері культури, політики та практики охоплення та включення в освітній процес всіх здобувачів [4]. Іншими словами, це означає, що здобувачі з особливими потребами навчаються разом зі своїми однолітками в звичайних класах з відсутністю будь-якої сегрегації, тобто розміщення їх в спеціальних аудиторіях тощо, а навпаки – з повною інтеграцією, тобто навчання в звичайних умовах, до яких вони можуть адаптуватися. При цьому переваги та позитивні результати подібної форми навчання мають як особи з інвалідністю, та і інші здобувачі.

З метою визначення ефективності та успішності впровадження інклюзивної форми навчання ЮНЕСКО було розроблено ключові критерії її важливих складових, які визначаються як концепції, політика, структури та системи, практики.

Ключові критерії, що характеризують концепції, як складовий елемент інклюзивної освіти, полягають в тому, що:

1) інклюзія та справедливість є загальними принципами, якими керуються всі освітні політики, плани та практики;

2) національна навчальна програма та пов'язані з нею системи оцінювання розроблені таким чином аби ефективно відповідати потребам усіх здобувачів;

3) усі партнери, які працюють зі здобувачами та їхніми родинами, розуміють і підтримують загальні цілі політики сприяння інклюзії та справедливості в освіті;

4) створені системи для моніторингу присутності, участі та досягнень усіх здобувачів у системі освіти [4].

Критерії стосовно політики формують наступні базові та неунікні за умови дотримання мети ефективного інклюзивного навчального процесу вимоги:

1) фундаментальні документи національної освітньої політики чітко наголошують на інклюзії та неупередженості;

2) старші співробітники на національному, районному та шкільному рівнях забезпечують керівництво інклюзією та неупередженістю в системі освіти;

3) керівники всіх рівнів формулюють послідовні цілі політики для розвитку інклюзії та неупередженості освітньої практики;

4) керівники на всіх рівнях кидають виклик неінклюзивній, дискримінаційній та несправедливій освітній практиці [4].

Структури та системи керуються такими основоположними критеріями як:

1) забезпечення високоякісної підтримки здобувачів з особливими потребами;

2) усі служби та установи, що займаються здобувачами та їхніми родинами, співпрацюють заради координації інклюзивної та справедливої (неупередженої) освітньої політики та практики;

3) як людські, так і фінансові ресурси розподіляються з максимальною потенційною користю для всіх здобувачів;

4) визначена чітка роль спеціального забезпечення, такого як спеціальні школи та підрозділи, у просуванні інклюзії та неупередженості в освіті [4].

Важливими критеріями, від дотримання яких безпосередньо залежить успіх та ефективність практики впровадження та втілення ідей інклюзивної освіти, є наступні:

1) школи та інші навчальні заклади мають стратегії заохочення присутності, участі та досягнень всіх здобувачів освіти з їхньої місцевої громади;

2) навчальні заклади надають підтримку здобувачам, які знаходяться в групі ризику недосягнення очікуваних результатів, маргіналізації та відчуження;

3) викладачі та педагогічний персонал готові реагувати на різноманітність здобувачів на початковому етапі навчання;

4) викладачі та педагогічний персонал мають можливість продовжувати розвиток професійної діяльності у напрямку інклюзивної та неупередженої освітньої практики [4].

Тобто, наявність чи відсутність п'яти основних елементів визначає успішність чи відповідно відсутність ефективності інклюзивної форми освіти: ведення інклюзивної політики, що сприяє високим результатам та досягненням усіх здобувачів; впровадження гнучкого та адаптивного навчального плану; забезпечення сильної підтримки з боку керівництва закладу; дотримання принципу рівного розподілу ресурсів; залучення педагогічного персоналу, що має відповідну підготовку і чітко усвідомлює свою роль в даному процесі.

Історично одним із основних показників, за допомогою яких вимірювався успіх інклюзивної освіти, був доступ, що визначається кількістю здобувачів різних рівнів освіти у відповідних навчальних закладах. Однак, останнім часом процес оцінки ефективності носить більш системний характер та враховує також якість, тобто освітні результати, здобутий досвід тощо [5]. Загальноприйнятим є використання з цією метою індексу інклюзії, що одночасно пропонує і набір інструментів оцінки, і програму сприяння рівній включеності здобувачів в освітню систему [4]. Деякі дослідники та теоретики, зокрема, Лореман, Форлін та Шарма зауважують, що необхідно також розмежовувати оцінку показників успішної інклюзивної освіти (вклад, процеси та результати) на національному рівні (макро), регіональному (мезо) та рівні навчального закладу (мікро) [6].

На даний момент у світі існує ряд позитивних практик, метою яких є впровадження інклюзивної освіти та оцінка її ефективності. З-поміж них варто виділити SET (проект, учасники якого визначили та оцінили ефективні для інклюзії практики в класі), UNESCO-IBE (навчальний посібник для викладачів, керівників навчальних закладів та розробників політики) тощо [7]. В Україні значний вклад у втілення практики інклюзивної освіти, окрім відповідних урядових та державних установ, робить Міжнародний фонд «Відродження», глобальна мережа Фундацій відкритого суспільства (Open Society Foundations), Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», АПН України тощо. У свою чергу, враховуючи позитивний світовий досвід та власні надбання та потреби України, МОН розробило стратегічні напрями розвитку інклюзивної освіти до 2030 року [2].

Проте, навіть зважаючи на останні системні концептуалізації інклюзивної освіти та значну зосередженість на її успішності та ефективності, все ще залишаються суттєві перешкоди на шляху до її впровадження, а саме, недосконала політика та нормативно-правова підтримка, неналежні навчальні ресурси, недостатньо кваліфікований педагогічний персонал, відсутність впроваджених навчальних технологій та методик, жорсткий навчальний план, що унеможливує модифікацію та персоналізацію навчання здобувачів з особливими потребами, відсутність підтримки з боку керівництва навчальних закладів та органів місцевого самоврядування, соціокультурні стереотипи стосовно освіти та інвалідності.

Успішне впровадження інклюзивної освіти відбувається саме в навчальному закладі, зокрема, навчальному класі. Аби досягти цього, рекомендовано дотримуватися трьох кроків:

1) вивчення ситуації та її оцінка для визначення успіху (ознайомлення з відповідною літературою, запозичення позитивного досвіду тощо);

2) підготовка висококваліфікованого педагогічного персоналу (планування занять з урахуванням потреб та залученням усіх здобувачів однаковою мірою, підтримка у випадку труднощів, дисципліна ґрунтується на засадах взаємоповаги та здорового способу життя тощо);

3) підтримка з боку керівництва (освіта доступна всім здобувачам, партнерські відносини між закладом та здобувачами, закладом та батьками тощо) [4].

При цьому ключову роль відіграє державна політика щодо соціальної інклюзії та інклюзивної освіти зокрема. Важливо, щоб політика інклюзивної освіти та надання рекомендацій відбувалася у співпраці та консультаціях з організаціями осіб з інвалідністю, громадськими організаціями, батьками та самими особами, іншими зацікавленими сторонами. Окрім відповідного законодавства та співпраці з стейкхолдерами, існують і інші стратегії, що можуть бути застосовані для ефективного впровадження інклюзивної освіти: посилення інформаційних систем управління освітою, покращення результатів навчання шляхом забезпечення гнучкості навчальних програм, сприяння розвитку інклюзивних суспільств та держав [4].

Тож, саме спираючись на принципи кооперації та співучасті, керуючись базовими положеннями соціальної інклюзії та рівності, враховуючи позитивний світовий досвід та дотримуючись рекомендацій щодо обрання відповідних стратегій, можливо створити дійсно рівноправне суспільство та забезпечити сприятливе середовище, в тому числі і освітнє, без дискримінації та виключення, без бар'єрів та акцентів на вадах, де всі учасники відчують себе бажаними та рівними у своїх можливостях та перспективах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Найда Ю. М., Ткаченко Л. М. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія : навч.-метод. посіб. / за ред. Даниленко Л. І. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
2. Стратегічні напрями розвитку інклюзивної освіти до 2030 року : Проект Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-strategichni-napryami-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-do-2030-roku> (дата звернення: 15.02.2022).
3. Cappa C., Petrowski N. & Njelesani J. Navigating the Landscape of Child Disability Measurement: A review of available data collection instruments. *European Journal of Disability Research*. 2015. Vol. 9. P. 317–330.
4. Dr Matthew J. Schuelka. Implementing inclusive education. Helpdesk Report. University of Birmingham, 2018. 14 p.
5. EASNIE. Raising the achievement of all learners in inclusive education: Lessons from European policy and practice. Odense, DK. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/ra_lessons_from_european_policy_and_practice-web_0.pdf (дата звернення: 10.02.2022).
6. Loreman T., Forlin C. & Sharma U. Measuring indicators of inclusive education: A systematic review of the literature. *Measuring Inclusive Education*. Bingley, UK: Emerald, 2014. P. 3–17.
7. UNESCO-IBE. Reaching out to all learners: A resource pack for supporting inclusive education. Geneva: UNESCO-IBE, 2014. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002432/243279e.pdf> (дата звернення: 5.02.2022).
8. Young persons with disabilities: global study on ending gender-based violence and realizing sexual and reproductive health and rights. New York, UNFPA, 2018. 436 p.

H. Lukanska. Peculiarities of inclusion principles implementation in education. – Article.

Summary. *The article analyzes specifics and peculiarities of implementation of inclusion principles in education. The notion of social inclusion has been defined, its obstacles and principles have been outlined. The notion of inclusive education has been studied and the key criteria of its important components have been analyzed. The index of inclusion as an instrument for determining the effectiveness and the expediency of differentiating the assessment of performance indicators at the macro, meso and macro levels have been considered. Taking into consideration positive experience of inclusive education practices implementation in Ukraine and in the world, some steps, enabling its further improvement, have been recommended.*

Key words: *disability, social inclusion, obstacles, inclusive society principles, inclusive education, criteria of inclusive education, inclusion index.*

Г. А. Луканская. Особенности внедрения принципов инклюзии в образовании. – Статья.

Аннотация. *В статье анализируется специфика и особенности внедрения принципов инклюзии в образовании. Определено понятие социальной инклюзии, очерчено ее основные препятствия и принципы. Исследовано понятие инклюзивного образования и проанализировано ключевые критерии его важных составляющих. Рассмотрено индекс инклюзии как инструмент определения эффективности и целесообразность разделения оценки показателей успешности на макро-, мезо- и микроуровне. Учитывая позитивный опыт внедрения практик инклюзивного образования в Украине и мире, рекомендованы шаги, которые сделают возможным его дальнейшее совершенствование.*

Ключевые слова: *инвалидность, социальная инклюзия, препятствия, принципы инклюзивного общества, инклюзивное образование, критерии инклюзивного образования, индекс инклюзии.*

УДК 1.7.01:111

С. М. Погасій

*аспірантка II курсу спеціальності 034. Культурологія
кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін
факультету мистецтва та дизайну
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

КАТЕГОРІЯ ЖАНРУ У КУЛЬТУРІ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню категорії «жанр» у культурі і мистецтві. У ній розглядаються особливості жанру у літературі, музиці, кінематографі. У ній виділені основні види жанрів та їх сутнісні риси у різноманітних видах мистецтва.*

Ключові слова: *жанр, культура, література, музика, кіномистецтво.*